

עד היכן כיבוד הורים?

חלק ב: בין כבוד לעצמאות

לעתים אין זו משימה קלה להכיר טובה להורינו. בהיותנו מכירים להם טובה אנו מדגישים את מידת התלות שלנו בהם וחוששים להיות "אסירי" תודה. לתלמידים הדבר קשה עוד יותר, שהרי בשלב זה של חייהם החובה להכיר טובה מקשה עליהם ב"מלחמת העצמאות" האישית שלהם. הם דווקא מעוניינים להדגיש את עצמאותם, את היותם חופשיים לקבל הכרעות, את היותם חופשיים לעצב את חייהם כראות עיניהם. נעמוד, אם כן, על המתח שבין החובה לכבד את ההורים ובין הרצון לבניין האישיות העצמאית, תוך הדגשת חשיבות כל אחד מהצדדים וניסיון ליישב בין הסתירות.

מטרות הפעילות

- התלמידים יתנסו בתפקיד ההורי בסיטואציות שגרתיות שמשקפות חיכוך בין הורים לילדים.
- התלמידים יפרטו את חובותיהם ואת זכויותיהם של הילדים כלפי הוריהם ויבררו את היחס שבין החובות ובין הזכויות.
- התלמידים יכירו מקורות הלכתיים הקובעים גבולות לחובת כיבוד ההורים.
- התלמידים יתמודדו ויציעו פתרונות לדילמות העוסקות במתח שבין החובה לכבד את ההורים ובין הרצון והזכות לעצמאות.

מבנה הפעילות

א. בין הורים לילדים

ב. חובות וזכויות הילד כלפי הוריו

ג. עד היכן כיבוד הורים?

ד. כיבוד הורים ועצמאות

ה. סיכום

ציוד ועזרים

- ✓ חוברת לתלמיד
- ✓ פתקים למשחק תפקידים ההורים והתלמידים
- ✓ כרטיסיות שו"תים

שאלות דריכה

- האם יש ערכים הקודמים לכיבוד הורים?

- האם יש מקרים בהם אדם אינו מחוייב בכיבוד הוריו?

חלק א: בין הורים לילדים

מטרת הפתיחה היא להציף סיטואציות יום-יומיות של התלמידים עם הוריהם כמצע לדיון בהמשך המערך. הפעילות מאפשרת לתלמידים להיכנס לנעלי ההורים ולהתבונן מבחוץ על "תפקיד" הילד שאותו הם ממלאים במערכת היחסים.

אפשר להעביר את הפעילות בכמה דרכים:

אפשרות א: חלקו את הכיתה לשתי קבוצות – קבוצת ה"הורים" וקבוצת ה"ילדים". תנו לכל קבוצה כרטיסייה שמתארת מקרה. הקבוצה עורכת התייעצות קצרה כיצד לפעול ובוחרת נציג. הציגו בקיצור את המקרה והנחו את הנציגים לנהל שיחה בנושא. התלמידים משתי הקבוצות רשאים להתערב בשיחה על מנת לשקף את קבוצתם. מומלץ לוודא שכל קבוצה תייצג גם את הילדים וגם את ההורים.

אפשרות ב: התלמידים מתיישבים זה מול זה בשתי שורות של כיסאות. הגדירו שורה אחת כשורת ה"הורים" ושורה אחרת כשורת ה"ילדים". הצג כל פעם את אחד מהמקרים, והתלמידים ידונו ביניהם על המקרה במפגשים קצרים בסגנון "ספיד-דייט". לאחר כל מקרה יש להעביר את אחת מהשורות ימינה, כך שכל "ילד" יקבל "הורה" חדש. על מנת שכולם יחוו את שני התפקידים אפשר להחליף את התפקידים לאחר שתי סיטואציות – שורת ה"הורים" תהפוך ל"ילדים" ולהפך.

סיטואציה א: הילד רוצה לעשות פירסינג, אולם הוא צריך כסף לכך. הוא הולך לבקש אותו מהוריו.

פתק לילדים: חברים שלכם עשו פירסינג וגם אתם רוצים. אבל לשם כך תצטרכו לבקש מהורכם 200 שקל... סביר להניח שההורים יתנגדו, לכן כדאי לחשוב על אסטרטגיה מתאימה.

פתק להורים: לאחרונה ראיתם את בנכם מסתובב עם כמה חברים שלא לרוחכם, בפעם האחרונה שראיתם את אחד מחבריו היה לו פירסינג.

סיטואציה ב: הילדה יושבת כבר שלוש שעות ליד המחשב. האבא צריך להשתמש במחשב לצורכי עבודה. הוא הולך ומבקש מהילדה שתפנה את המחשב ותאפשר לו לעבוד.

פתק לילדים: את באמצע התכתבות עם חברים על משהו חשוב שקרה היום בבית ספר. כל ערב אבא שלך לוקח ממך את המחשב וטוען שמה שאת עושה לא כל כך חשוב.

פתק להורים: יש לך עבודה חשובה מאוד לעשות על המחשב. הילדה יושבת מול המחשב כבר שעות ולא עושה משהו שהוא בעל ערך מיוחד.

סיטואציה ג: הילד רוצה שההורים ירכשו לו טלפון סלולארי דור שלישי וההורים מתנגדים.	
פתק לילדים:	אתה מרגיש שזהו כרטיס כניסה לחברה. לכולם יש דור שלישי ורק לך אין. אתה מפגר מבחינה טכנולוגית ו"לא בעניינים". הטלפון יכול להוסיף לך ביטחון והרגשת שייכות.
פתק להורים:	זהו פלאפון יקר מאוד. אין כל סיבה להוצאה כזו – אפשר להשיג ניידות טלפונית גם על ידי סלולארי פשוט ואין צורך במכשיר שהתשלום עליו נפרש על פני שלוש שנים...

סיטואציה ד: הילדים בבית עושים ביניהם תורנות לשטיפת הכלים כל ערב. זהו מוקד למריבות חוזרות ונשנות. ההורה הולך לבקש מהילדה לשטוף כלים לפני שהיא מתיישבת מול הטלוויזיה.	
פתק לילדים:	את ממש לא אוהבת לשטוף כלים ותמיד דווקא בערב שלך יש הכי הרבה כלים. אוף! איזו תורנות מעצבנת ומיותרת!
פתק להורים:	חשוב לך מאוד שכל הילדים ייקחו חלק במטלות הבית. מן הראוי שהם יגלו אחריות על המתרחש בבית. אתה לא מוכן להתפשר יותר בנושא הזה.

דגשים להעברת הפעילות:

- על המדריך להכניס עניין לדיון על ידי חיזוק טענות שני הצדדים. אל תיתנו להם להגיע לפשרה בקלות רבה מדי...
- אפשר להעלות אפשרויות לפיהן הילד משקר להורים (אני צריך את הכסף לקנות ספר לבית הספר ולא לפירסינג) או שהילד יפעל בהיחבא בלי דעת ההורים (ייקח את הכסף מאח גדול) ולראות כיצד הם מגיבים לכך – האם זו דרך שמקובלת עליהם בתור ילדים? האם זה הוגן כלפי ההורים?

שאלות לדיון:

- כיצד הרגשתם בתור ההורים? האם סירבתם לבקשת הילד? מדוע? האם, לדעתכם, דאגת ההורים מוצדקת?
- כיצד הרגשתם בתור ילדים? באילו אמצעים השתמשתם כדי לשכנע את ההורים? האם, לדעתכם, דרישת הילד מוצדקת?
- האם הייתם עדים לוויכוח בין הוריהם לאחיהם שבו הזדהיתם עם הוריהם? תנו דוגמאות.
- כיצד, בדרך כלל, נראים ויכוחים ביניכם להוריהם? על אילו נושאים אתם מתווכחים?

כדאי שהמדריך ייתן דוגמה ורק אחר כך יבקש גם מהתלמידים לספר עליהם. מהמשחק עולה שקשה להגדיר היכן מתחילה והיכן מסתיימת הזכות של הילדים לעצמאותם אל מול חובתם לכבד את הוריהם.

חלק ב: חובות וזכויות הילד כלפי הוריו

הורו לתלמידים למלא בצורה אישית את דף העמדות **מסכים/לא מסכים**. לאחר מילוי הדף ערכו דיון והתייחסו להיגדים תוך הקשבה לתשובות שונות של התלמידים.

לא מסכים!	מסכים!	1. כשהורי צועקים עלי מותר לי לצעוק בחזרה.
לא מסכים!	מסכים!	2. אם הורי מבקשים ממני לעבור על החוק אני חייב לשמוע בקולם.
לא מסכים!	מסכים!	3. מותר לי לא להסכים עם הורי.
לא מסכים!	מסכים!	4. אסור לי להתחצף להורי.
לא מסכים!	מסכים!	5. כשהורי מעצבנים אותי מותר לי לעזוב את החדר ולטרוק את הדלת.
לא מסכים!	מסכים!	6. עלי לעזור בעבודות הבית.
לא מסכים!	מסכים!	7. אסור לי לקלל או להכות את אחי ואחיותי.
לא מסכים!	מסכים!	8. עלי לקיים הבטחות שהבטחתי להורי.
לא מסכים!	מסכים!	9. כשהורי לא רואים אותי מותר לי לעשות דברים בניגוד לרצונם.
לא מסכים!	מסכים!	10. הורי לא מכבדים אותי, לכן גם אני לא חייב לכבד אותם.
לא מסכים!	מסכים!	11. כאשר איני בבית עלי להתקשר ולוודא שהורי אינם דואגים לי.
לא מסכים!	מסכים!	12. אני חייב לספר הכל להורי.
לא מסכים!	מסכים!	13. מותר לי לבלות אם חברים שהורי אינם מחבבים.
לא מסכים!	מסכים!	14. בחדר שלי מותר לי לעשות כל מה שאני רוצה.

בעקבות הדיון מלאו עם התלמידים על הלוח טבלה המבחינה בין הזכויות והחובות של הילד כלפי הוריו כפי שעלו מתוך ההיגדים. דוגמה לטבלת "חובות וזכויות" מותאמות לחלק מהשאלות בשאלון:

חובות	זכויות
אני חייב לשמוע את דעותיהם של הורי, אף אם דעתי מנוגדת לדעתם	זכותי לחוות דעה המנוגדת להורי
אני מחויב לא להדאיג את הורי יותר מדי	זכותי לבחור את החברים שלי
אני מחויב לעזור בעבודות הבית	יש לי זכות לפרטיות

שאלות לדיון:

- מה, לדעתכם, קודם למה – הזכויות שלי במשפחה או החובות שלי כלפי משפחתי?
- האם, לדעתכם, יש מצבים שבהם אין חובה לכבד את ההורים?

- מה, לדעתכם, צריכים להיות הקווים האדומים המסמנים את גבולות חובת הכבוד כלפי ההורים (לדוגמה: הורים אלימים, מתעללים)?

חלק ג: עד היכן כיבוד הורים?

בחלק זה מובאים כמה מקורות. נראה כי המקורות היהודיים בנושא "כיבוד הורים" מתייחסים לחובת הילד כלפי הוריו אך גם מגדירים את תחום העצמאות שלו. על המדריך לבחור אילו מהמקורות לספר בעל פה ואילו לקרוא עם התלמידים.

שאלו:

- האם, לדעתכם, יש גבול בכיבוד הורים? האם אדם יכול לכבד את הוריו "יותר מדי"?

סיפורי כיבוד הורים

קראו או ספרו בעל פה את הסיפור הבא (מובא גם בחוברת לתלמיד):

דמא בן נתינה ואביו

שאלו את רבי אליעזר: עד היכן הוא כיבוד אב ואם?
אמר להן: ולי אתם שואלים? לכו ושאלו את דמא בן נתינה!
פעם אחת אבדה אבן טובה מהחושן, ששם בנימין חקוק עליה. אמרו: מי יש לו טובה כמוה? אמרו: יש לדמא בן נתינה.
הלכו אליו וסיכמו איתו לקנותה במאה דינר. הלך להביאה, ומצא את אביו ישן. יש אומרים: מפתח התיבה היה על אצבעו של אביו, ויש אומרים: רגלו של אביו הייתה על התיבה.
ירד אליהם ואמר: איני יכול להביא לכם את האבן. חשבו אולי הוא רוצה כסף רב יותר. העלו את המחיר למאתיים, העלוהו לאלף. כיוון שהתעורר אביו משנתו, הלך והביא להם את האבן. רצו לתת לו כהצעתם האחרונה – סירב ולא קיבל.
אמר: האם אני מוכר לכם את כבוד אבי בפרוטות? איני נהנה מכבוד אבותיי כלום.

שאלו:

- מהי דעתכם על התנהגותו של דמא בן נתינה? האם אפשר לראות בהתנהגותו דוגמה להתנהגות המתחייבת ממצוות כיבוד הורים?
- כיצד הייתם אתם מתנהגים במקרה כזה? מדוע?
- האם אפשר "לכבד יותר מדי"?

אפשרות להרחבה: אפשר לספר בעל פה גם את הסיפור על רבי טרפון (נספח א).

גבולות כבוד הורים

קראו עם התלמידים את המקורות הבאים. נסו להמחיש את הגבולות לחובת הכיבוד בעזרת דוגמאות מחיי התלמידים.

אם אמר לו אביו לעשות דבר עבירה – לא ישמע לו.

(החיד"א, ברכי-יוסף, יו"ד רמ, ח)

ביאור: דבר עבירה – דבר אסור, חטא.

חשוב להדגיש כי שידול לדבר עבירה מהווה קו אדום שאסור לציית לו. אפשר לתת דוגמאות אקטואליות.

אם האב מונע את הבן שלא יעלה לארץ-ישראל – לא ישמע לו...

וכן אם האב מוחה בבן מלישא איזו אישה שחפץ בה הבן – אין צריך לשמוע לאב.

(הרב חיים דוד הלוי, מקור חיים השלם, פרק כבוד אב ואם)

ביאור: מוחה – מתנגד.

לישא אישה – להתחתן.

אפשר לדון בדוגמה של חבר שהורה מוחה בילדו שלא ייפגש עימו – האם צריך לשמוע בקול ההורה?

שאלו:

- לפי האמור במקורות אלו, באילו מקרים מותר **שלא** לשמוע בקול ההורה? הביאו דוגמה שממחישה כל מקור.
- באילו מקרים נוספים, לדעתכם, אין לשמוע בקול ההורים?

חלק ד: כיבוד הורים ועצמאות

הציגו בפני התלמידים שאלות ששלחו מתבגרים אל רבנים. השאלות מבוססות על שו"ת (=שאלות ותשובות) אמיתיות. בשאלות בא לידי ביטוי המתח הקיים בין חובת כיבוד ההורים ובין זכות הילד לעצמאות. על כל זוג תלמידים לנסח תשובה לשואל. התלמידים יכולים לקרוא את השאלות ב**חוברת לתלמיד** ולענות עליהן בתוך החוברת. לחילופין אפשר לחלק לכל זוג כרטיסייה עם אחת מהשאלות ולבקש מהם לנסח לה תגובה. כל זוג מחזק לשתף את תשובתו עם שאר הקבוצה. אפשר לבקש מכמה מתנדבים להמחיש את השאלות.

השאלות:

שלום,

בכל פעם שאמא שלי לא מקבלת מאיתנו מידע על חיינו הפרטיים היא אומרת לנו שהיא פגועה מאוד. האם אין לנו זכות להחליט מה אנחנו רוצים לספר לה ומה לא? האם כל חיינו הפרטיים אמורים להיות ידועים לה רק בגלל שהיא ילדה אותנו? עד היכן אנו מחויבים בכיבוד הורים?

מוטי

שלום,

אמא שלי מתעקשת שאלבש סוודר תמיד, גם כשחם. היא רגילה מרוסיה שכשיוצאים מהבית לובשים סוודר, והיא פוחדת שאם לא אלבש אתקרר. זה מציק לי ולא נוח. האם אני חייבת לשמוע בקולה?

יוליה

שלום!

בבית אנחנו אוהבים מאוד להתווכח בקולי קולות. תוך כדי הוויכוח אנו גם צועקים זה על זה וקצת מעליבים, וכמובן שאחר כך נרגעים. השבוע היה לנו אורח והוא התפלא מאוד כששמע אותי צועק על אבא שלי שהוא טועה. הוא אמר לי שחייבים להסכים עם ההורים גם כשהם טועים. האם הוא צודק?

יובל

שלום!

אנחנו שני אחים ואנחנו כל הזמן, אבל ממש כל הזמן, רבים זה עם זה. גם מכות וגם בצחוק, אבל בסופו של דבר אחרי הצחוק מגיע הבכי... גם כשההורים שלנו מפרידים ומאיימים ומודיעים שכל אחד משחק לחוד עד שנלמד להסתדר, זה לא עוזר. אחרי כמה דקות אנחנו שוב רבים. כל הזמן מתחרים מי מבינינו טוב יותר. אני האח הגדול ואמא אומרת לי שאני צריך לוותר, להיות בוגר, להקשיב. אבל אחי מרגיז אותי ואני לא יכול להתאפק. האם כשאני רב עם אחי אני פוגע בכבודה?

מתן

שלום!

לפני שנתיים הורי התגרשו ואני גרה עם אמא שלי ובעלה החדש. הוא נחמד אלי מאוד, אבל אני מרגישה שקשה לי לכבד אותו. האם המצווה "כבד את אביך ואת אמך" מחייבת אותי לכבד אותו, למרות שאינו אבי האמיתי?

אילנה

שלום!

לפעמים אבא שלי מבקש ממני לקנות לו סיגריות כשאני הולך למכולת. אני יודע שזה מזיק לו ושהרופא שלו אסר עליו לעשן. האם אני חייב לעשות מה שהוא מבקש?

הראל

שאלו:

- כיצד, לדעתכם, מתבטאת זכות הילד במקרים שלפניכם?
- מהי חובתו של הילד כלפי הוריו?
- איזו התנהגות תבטא, לדעתכם, את ערך כיבוד ההורים?

סיכום

לערך כיבוד ההורים יש מקום משמעותי ומרכזי במורשת היהודית. עם זאת ראינו כי ערך זה אינו מוחלט וכי מצוות "כיבוד הורים" אינה מכתובה ציות מוחלט או התבטלות בפני ההורים, אלא תובעת התנהגות מחושבת ומתחשבת כאחד המעניקה להורים את הכבוד דווקא מתוך מקום של חשיבה עצמאית.

נספח א: העשרה

אמו של רבי טרפון ירדה לטייל לתוך חצרה בשבת, והלך רבי טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה, והייתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למיטתה.

פעם אחת חלה, ונכנסו חכמים לבקרו. אמרה להן: התפללו על טרפון בני, שהוא נוהג בי כבוד יותר מדיי (רב מאוד). אמרו לה, מהו הוא עשה לך? וסיפרה להם אותו סיפור. אמרו לה: אפילו עושה כן אלף אלפים, עדיין לחצי כבוד שאמרה תורה לא הגיע.

(תלמוד ירושלמי, פיאה פרק א, א. בשינויי לשון ובתרגום חלקי)

מהלכות כיבוד הורים

מצוות כיבוד הורים חלה על כל בן או בת כלפי הוריהם הביולוגיים. אף אם ההורים הזניחו את ילדיהם ומסרום לאימוץ, אם ידועה להם זהות הוריהם, מצווה מן התורה שיכבדו. ואין לומר "הרי ההורים לא טיפלו בי כלל ומדוע שאכבדם?" מפני שאחרי הכל בזכותם נולד, וכל אדם שמתייחס אל עצמו ואל חייו באופן חיובי צריך להכיר תודה למי שהביאוהו לעולם, ואם לא יכיר להם תודה, נמצא שאינו מכיר בחשיבות קיומו העצמי. ככל שיכבד יותר את הוריו, כך יכיר יותר בערך עצמו, שמתוך כך שיכבד את שורשיו גם כבודו העצמי יגדל, ועל ידי כך יוכל לחשוף את הכישרונות המיוחדים שלו.

מצווה על כל אדם לכבד את סבו וסבתו, בין מצד אביו בין מצד אמו.

עיקר מצוות כיבוד ההורים הוא לשמשם ולסייע להם בכל מה שיצטרכו. למשל, הורים זקנים צריכים סיוע באכילתם, מצווה לסייע להם באכילתם.

בכלל מצוות כיבוד ומורא הורים שלא לגרום להם צער. אחד מן הדברים העלולים לגרום צער רב לאדם הוא שמעירים אותו באמצע שנתו, ולכן צריכים הילדים להיזהר מאוד שלא לפגוע בשנתם של הוריהם.

ידוע הסיפור המופלא על אותו גוי צדיק, ודמא בן נתניה שמו, שפעם אחת באו אצלו חכמי ישראל לקנות ממנו אבנים יקרות לחושן האפוד בשש מאות אלף דינרי זהב אך כיוון שבאותה שעה אביו ישן, והמפתח של אוצרות האבנים היה מונח תחת מראשותיו, לא רצה להעירו משנתו ואמר לחכמים שאינו יכול למכור להם. הלכו להם חכמים לחפש אבנים מתאימות אצל סוחרים אחרים, ודמא בן נתניה הפסיד הון עתק. לשנה הבאה נתן לו הקב"ה שכרו, ונולדה בעדרו פרה אדומה. נכנסו חכמי ישראל אצלו כדי לקנותה. אמר להם: יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, אלא שאין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא (קידושין לא, א).

ענף ממצוות כיבוד הורים הוא שלא לסתור את דבריהם, היינו שלא לומר לאביו או לאמו בדרך של התנצחות "אתם טועים!", אבל מותר להתדיין עימם בדרך כבוד. כן מצווה לשמוע בקולם ולמלא את רצונם, אלא שאין זו חובה, וכשהשמיעה בקולם מתנגשת בדבר שחשוב לו אינו חייב לשמוע

בקולם. לדוגמה: אמא המבקשת מבנה ללבוש סוודר ביום חם מתוך דאגה מופרזת שמא יתקרר... אמנם אם ילבש הסוודר יקיים מצווה, ששמע בקולה ושימח אותה. אבל למעשה הוא אינו חייב ללבוש, כי עיקר מצוות כיבוד הורים הוא לסייע להם בדבר שיש להם ממנו תועלת אישית, כגון שמלבישם או מאכילם, אבל השמיעה בקולם אינה חובה, וכיוון שמאוד לא נוח לו ללבוש סוודר ביום חם, אינו חייב לשמוע לה. וגם מצד מצוות מורא הורים אינו חייב לשמוע לה, כי עיקר המורא הוא שלא לפגוע בכבודם. לפיכך בדבר שאינו נוגע להם ישירות אין חובה לשמוע בקול ההורים.

(הרב אליעזר מלמד)